

Šíp, R., Denglerová, D., Bielik, M., Ďulíková, L., Kalenda, J., Košatková, M., Kurowski, M., Gulová, L., & F. Trapl (2022). *Na cestě k inkluzivní škole: interakce a norma*. Brno: Munipress.

Vědecká monografie předkládá svědectví složitých cest, jimiž se školy, odborná veřejnost i decizní sféra vyrovnávají s inkluzivní výzvou. Děje se tak sedm let poté, co nabyla účinnosti novela školského zákona nastolující rámcové podmínky pro zavedení společného vzdělávání. V tomto smyslu je kniha důležitým příspěvkem k dosud neukončené, a ne vždy uspokojivě artikulované veřejné diskusi ohledně společného vzdělávání, jeho potřebnosti, užitečnosti i realizovatelnosti.

Kniha je dílem početného autorského kolektivu s bohatými zkušenostmi z výzkumu inkluzivních škol. Tato erudice je v knize všudypřítomná. Jejím vysoce odborným rysem je náročně strukturovaná výstavba celého textu a důkladné objasnění vazby teoretických východisek na výzkumné metody. V centru pozornosti stojí koncept sociálních norem, tak jak se vyvinul v moderní společnosti. Pokud dobře rozumím argumentaci autorů, osvojili jsme si moderní organizace života a přijali demokratizačně humanistický osvobozující étos moderny, zároveň udržujeme předmoderní formy elitářského myšlení, které moderní doba transformovala do podoby všudypřítomného meritokratického narativu. Ten říká, že někteří lidé nebo skupiny mají nárok na lepší zacházení, protože mají více zásluh.

Tento hluboce zvnitřněný předsudek je konstitutivním momentem norem našich institucí, včetně školy, která se tak podílí na „propagaci norem“, jejichž prostřednictvím instituce „zestejnují své aktéry“ (s. 23). Výsledkem je její neschopnost orientovat se na ty, kteří stejní nejsou, což vede k selektivnímu působení celého systému. Zavedení inkluze, které selektivnost ruší nebo alespoň zmírňuje, je tedy obecně cestou od nerovnosti k rovnosti ve vzdělávání.

Inkluze pro autory není ani tak technickou, jako společenskou a morální výzvou. Svoji proinkluzivní argumentaci opírají o Deweyho pojetí reciproční rovnosti a etiku péče, kterou přibližují na konceptu Noddingsové, jež se dlouhodobě zabývá aplikací tohoto směru morální filozofie do učitelského povolání. Od tohoto etického východiska je již jen krůček k tomu, aby se rozhodli postavit do středu svého pojetí vzdělávání namísto norem Bronfenbrennerovu tezi lidského růstu a rozvoje, která vyžaduje, aby aktéři vzdělávání interagovali v přívětivém ekologickém prostředí. Opět zdůrazňují, že ve škole princip růstu naráží na odosobněný a hostilní (a tedy neekologický) systém norem, který podlamuje reciproční typ mezilidských interakcí a brání růstu a rozvoji. Tvoří ho převaha sumativních, nikoli formativních hodnocení, porovnávání

žáků mezi sebou a tlak na kompetici, formální, nikoli osobní autorita učitele, diagnóza jako nástroj selekce, idea inteligence jako vrozené, na kultuře a sociálních podmínkách nezávislé danosti se sociálně-diskriminačními dopady. Výsledkem je neefektivita školy a nepřipravenost mladých na současný svět. Autoři následně vidí inkluzi jako odpověď na uvedené neduhy.

Kniha směřuje pozornost čtenáře k výzkumu. Nezbytně se opírá o analýzu zahraničních výzkumných studií, ve kterých je hledána odpověď na otázku, jakým bariérám čelí společné vzdělávání ve světě a jakým způsobem je možné tyto bariéry zkoumat (s. 55). Jako překážky autoři identifikují rozpor mezi (dobrou či dobře míněnou) legislativou a samotnou praxí, nepřipravenost a malou podporu učitelů včetně selhávání jejich pregraduální přípravy, malý inkluzivní potenciál tradičních výukových metod apod. Většina výzkumů v oblasti inkluze také upozorňuje na nezvládnutou veřejnou diskusi, což naznačuje, že Česká republika v tomto směru není výjimkou. Z pohledu metodologického je důležitým zjištěním, že se výzkum inkluze obvykle odehrává v rámci kvalitativního designu a postrádá ambici formulovat teoretické hypotézy. To může být závažným důkazem selhávání výzkumu a příčinou jeho přehlížení decizní sférou. Pro autory byl tento závěr, svědčící o „selhání teorie“, impulzem pro formulování silných teoretických rámců i interpretačních nástrojů pro vlastní výzkum.

Most mezi teoretickým východiskem a realizací výzkumu (druhá část knihy) tvoří teorie, které autorům umožnily smysluplným způsobem „odemknout“ empirickou realitu inkluzivního vzdělávání. V kontextu díla je lze chápat, řečeno sociologickou terminologií, jako teorie středního dosahu, jejichž úkolem je zprostředkovat skrze určité transformační mechanismy vztah mezi obecnými teoriemi a empirickým stupněm poznání. Autoři v tomto smyslu zvolili již zmíněný Bronfenbrennerův model, který jim sloužil k popisu ideálních podmínek pro rozvoj a k rozlišení interakcí, které měly ve školní praxi potenciál podporovat pro inkluzi důležité procesy (s. 83). Ajzenova sociálně psychologická teorie plánovaného chování (*theory of planned behavior* – TPB) dále poskytla model, „v jehož rámci mohli definovat podmínky, jež by mohly dosaženou míru inkluzivity zkoumaných škol zachovat a případně rozvinout“ (tamtéž). Použití TPB v kvalitativním výzkumném rámci může být překvapivé, neboť teorie se často užívá pro vědeckou predikci chování jednotlivců a skupin, přičemž bez statistických nástrojů, které k ní patří, nelze její prediktivní potenciál plně využít. Na druhou stranu poskytuje silná vodítka pro třídění a interpretaci dat, čehož autoři beze zbytku využívají. Za třetí sadu teoretických nástrojů lze považovat diskurzivní teorie: foucaultovskou teorii, teorii diskurzivní analýzy (Wetherell a Potter) a teorii diskurzivní psychologie (Harré a Gillet). Smyslem bylo rozlišení diskurzů, které mají vliv

na to, jak probíhá rozhodování o inkluzi na politické úrovni. Samotná výzkumná strategie (design výzkumu) je založena na konstruktivistické metodologii, resp. kombinaci záměrných případových studií etnografického charakteru s teoreticko-metodologickým aparátem situační a diskurzivní analýzy.

Třetí část knihy nabízí výsledky, ke kterým výzkum dospěl. V kapitole *Tři školy, tři světy – co nás spojuje?* jsou představeny tři analytické příběhy (případové studie) vybraných škol (metaforicky označené jako Velká, Vesnická a Speciální). Vhled do obrovského objemu dat je přehledně zprostředkován na základě nástrojů situační analýzy – strukturovaných (uspořádaných) a relačních map. Autoři jejich prostřednictvím ukazují, že v každé škole vyrůstají procesy, které napomáhají inkluzi, z jiných předpokladů, souborů norem a přesvědčení, z jiné historie a jsou zajišťovány jinými mechanismy. Přesto je hlavní nález jasný, na zkoumaných školách se diverzita stala normou, a to je také základem jejich úspěchu.

Kapitola *Diskurzivní rovina inkluze*, nabízí prezentaci mediálního diskurzivního pole inkluzivních opatření v ČR. V rámci výsledků autoři nejen představují identifikované diskurzy a diskurzivní strategie,¹ které historicky vstupovaly (a stále vstupují) do utváření pohledu

české veřejnosti na inkluzi, ale také kriticky poukazují na to, že tyto diskurzy nahlíží na inkluzi pouze z vlastní, omezené perspektivy, což vede k polarizaci veřejné diskuse a brání dosahování tolik potřebného společenského konsenzu.

V kapitole *Politické pozadí implementace inkluze aneb Naše tři školy v celospolečenském kontextu* se autoři zaměřují na to, jak se dva klíčové diskurzy, lidskoprávní a speciálněpedagogický, promítají do diskurzivní arény inkluze v ČR. Vysoce poučné je sledovat, jak byl v českém prostředí v průběhu let diskurz lidskoprávní vytlačen diskurzem speciálněpedagogickým s jeho tendencí oslabit argumentační jádro inkluzivní reformy. Logickým krokem je následná analýza „nezvládnutého řemesla politiky“ (s. 226), kdy politická reprezentace nedokázala argumentovat ve prospěch inkluze, a tím ani naplnit politicky její smysl.

V poslední výzkumné kapitole *Inkluzivní škola – inkluzivní společnost: Na cestě k demokracii* je provedena finalizace a syntéza nálezů. Autoři ukazují, jak rozptýlený systém norem, který je v celém díle předmětem jejich kritiky, působí v mezo-, exo- a makroprostředí a vynucuje si (ve škole a skrze školu jako instituci) svoji replikaci. Využívají k tomu propojení nástrojů TPB a si-

¹ Patří k nim odkazování se na tradici, polarita nadání (diskurz obhajující zájem tzv. normálních dětí na tom, aby nebyly při učení zdržovány přítomností žáků se speciálními vzdělávacími potřebami), již zmíněný diskurz meritokratický, diskurz speciálněpedagogický prosazující zájem odborníků na zachování segregovaného vzdělávání, lidskoprávní diskurz aj.

tuační analýzy a vytvářejí skutečně komplexní model vlivů, které působí v aréne inkluze.

Vzhledem k tomu, že autoři provádějí kritickou reflexi problémů, zdráhají se nabízet jednoduchá doporučení, proto je *Závěr* knihy relativně stručný. Nicméně z reportu výsledků výzkumu plynou pro pozorného čtenáře vodítka umožňující rozlišit typy interakcí diskurzivních praktik, které inkluzivní praxi škol rozvíjejí, a které nikoli.

Co říci na závěr? Kniha *Na cestě k inkluzivní škole: interakce a norma* se dotýká inkluze ve vzdělávání jako společen-

sky i odborně exponovaného tématu. Náročnost zvolené výzkumné strategie, precizní reportování výsledků i vyvození celospolečensky rezonujících závěrů, to vše činí monografii unikátním dílem, které zároveň může posloužit jako inspirace pro výzkumy podobného typu a pro začínající badatele být příkladem, jak elegantně zvládnout i ty nejnáročnější výzkumné postupy. Pro všechny uvedené kvality ji doporučuji nejen odborníkům a studentům pedagogických a sociálních oborů, ale i tvůrcům vzdělávacích politik, ředitelům škol, pedagogům a širší veřejnosti.

doc. PhDr. Jitka Lorenzová, Ph.D.

Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Ústav učitelství a humanitních věd;

e-mail: jitka.lorenzova@vscht.cz